

Pethő József

Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza

petho.jozsef@nye.hu

Krúdy Szindbád-novelláinak stílusrétegzettségéről

1. Bevezetés: az elméleti keret és a kulcsfogalmak vázolása

Az alábbiakban röviden, problémafelvető és vázlatos jelleggel Krúdy Szindbád-novelláinak¹ stílusrétegzettségéről fogok szólni. Ehhez előzetesen, az elméleti keretet vázolva mindenekelőtt azt szükséges rögzíteni, hogy jelen esetben a megközelítés a **funkcionális kognitív stilisztika** elméleti és módszertani alapelveire épül (összegzően l. főképpen Tolcsvai 1996, 2005, 2006). A kognitív stilisztika a szöveg stílusát a szövegértelem nyelvi megformáltságából eredő összetevőjének tekinti, amely a szövegmegértés, -interpretáció szempontjából attributív módon jön létre. A stílushatás, illetve a stílus által létrehozott értelem-összetevő tehát nem eleve adott és többnyire nem is fogalmi jellegű, hanem a befogadói attribúcióval (tulajdonítással) alakul ki az interakcióban. Emellett mindenképpen említendő itt még legalább a kognitív nyelvészet és stilisztika következő két fontos jellemzője:

- nyelvhasználati alapozottság, ideértve a nyelvi jelenségeknek a természetes, azaz nagyobb szerkezeti egységeikben való elemzésére és leírására való törekvést és ezzel együtt a pragmatikai aspektus szerves beépítését (vö. Tátrai 2011);

- a prototípuselv érvényesítése.

Szükséges még bevezetésként röviden szólni az alábbi gondolatmenet két kulcsfogalmáról is, a **stílusrétegzettség**ről és a **poétikusság**ról.

A stílusrétegzettség fogalmáról Tolcsvai (1996: 159–175, 2006) alapján röviden a következő vázlat adható: a stílus nem egyetlen oszthatatlan kategória, hanem igen összetett belső szerkezettel rendelkező jelenség. A stílus összetettségét a kognitív stilisztika három egymással összefüggő tartományban szándékozik leírni:

¹ Krúdy egyik kisregényének stílusrétegzettségét egy korábbi írásomban vizsgáltam (Pethő 2014a).

- a nyelvi potenciál (a nyelv önmagában vett varianciájából eredő stíluslehetőségek);

- a szociokulturális tényezők;

- a stílusstruktúra, amely mind a nyelvi potenciál, mind a szociokulturális tényezők stílusjellemzőit egymásra hatásukban egyesíti a szövegalkotás és a szövegértés interaktív folyamatában.

Magam ugyan mindhárom szempontot érvényesíteni kívánom, viszont itt a középpontba a szociokulturális tényezőket helyezem. Szociokulturális aspektusból a stílusszerkezetben a következő szempontok (összetevők) mint változók érvényesülnek (vö. Tolcsvai 1996, Tátrai–Tolcsvai 2012):

- a magatartás szempontja; tartományai: durva, bizalmas, közömbös, választékos;

- a helyzet szempontja; tartományai: informális, közömbös, formális;

- az érték szempontja; tartományai: értékmegvonó, például ironikus, gúnyos; közömbös; értéktelítő, például patetikus;

- az idő szempontja; tartományai: közömbös, régies, újszerű;

- a hagyományozott, intézményes nyelvváltozatok szempontja; tartományai: sztenderd, nyelvjárási, városi népnyelvi, diáknyelvi, a szépirodalom történeti stílusrétegeibe tartozó stb.

A hétköznapi, azaz nem szépirodalmi szövegek nyelvhasználatában a változók tartományai tipikus elrendeződésekben fordulnak elő. Tolcsvai (1996: 164; 2006: 645–646) három alaptípust különböztet meg:

- Az első alaptípusba tartozó szövegek stílusára a választékos, értéktelítő, sztenderd, irodalmi tartományok együttállása jellemző (az ilyen szövegeket általánosan ünnepélyesnek, irodalminak, választékosnak, emelkedettnek minősítik a stílusulajdonításban).

- A második alaptípus az általánosságban közömbös jellegű.

- A harmadik alaptípusba tartozó szövegekre a bizalmas, a durva, az informális, az értékmegvonó, a városi népnyelvi/diáknyelvi stílustartományok együttállása jellemző (az ilyen szövegek általánosan a durva, vulgáris, primitív, alantas, egyszerű minősítést kapják a stílusulajdonításban).

A szépirodalmi szövegek stílusára általában jellemző a fokozott stílusbeli összetettség, a fokozott mértékű egység és a fokozott mértékű nyitottság, ezért a hétköznapi szövegekre általában jellemző stílusrétegzettségbeli irányultság, azaz a „rokon” tartományoknak a fent jellemzett három alaptípusban való, gyakori, megszokott és

rétégzettségéhez kötve az iróniát, itt röviden az mondható el, hogy az érték változója lesz a meghatározó, és az értékmegvonó, pontosabban inkább „érték-megkérdőjelező” kategória lép előtérbe. (Az irónia fogalmához l. például Tolcsvai 1996: 243–245; Tátrai 2008).

Az alábbi, a *Szindbád, a hajós* című novellából származó (1) részlet az **első réteg**hez sorolható. A stílustulajdonítás szempontjából különösen meghatározó néhány elemet kiemeltem:

(1) „Szindbád – akinek ez az álneve még abból az időből eredt, midőn az alginázium növendékei az ezeregyéjszaka tündérmeséit olvasgatták, és maguknak hősöket választottak a rege alakjaiból – megnövekedett, *széles vállú, deresedő férfiú* lett, midőn egyszer eszébe jutott, hogy elmegy megkeresni ifjúkori emlékeit.

Vonatra ült, éjjel-nappal utazott *vasúti kocsiban, végül szánon*, melyet három ló vont, mert hiszen nem messzire volt ide az orosz határ. A csengők csörögtek a lovak szerszámján, amint az *öles hóval borított országúton, a széles fennsík*on Szindbáddal nyargaltak.

Tam-tam-tam, mondták a csengők, és sehonnán nem felelt visszhang a szavukra.

Oldalt, az *országút* mentén a *Poprád folyó* húzódott mély partok között, mint egy másik országút, amelyen lábnyomaikat hagyják a nyulak és rókák és egyéb vándorlók.

A *hóval borított, befagyott* folyón csak itt-ott akadt falvak közelében valamely kékes színű lék, amelyben kivillant a folyó acélos vize, amint *fagyosan, frissen* suhant tovább a jegek alá.

A *néma, néptelen, mozdulatlan* tájon utazó Szindbádnak mégis jólesett az a gondolat, hogy mellette, a mély partok között *versenyt utaznak a szánjával a folyó és a hideg habok*, a pisztránghalak a falvak alatt a jég alól kipillantanak a folyóba vágott lékeken, és ismerősen látják viszont fenn az országúton a *háromlovas szánt, amely órákon, mérőföldeken át követte a folyó futását*.

Nyáron az *elsuhanó fák és háztetők* vigasztalják az utazót, ha a fennsík^{on} vágat lóháton vagy kocsin. Télen meg kell elégedni a láthatatlan halakkal, amelyek a folyó jégboltozata alatt véle együtt utaznak, és néha-néha léket találván, kipillantanak. Egyik-másik öreg pisztráng tán emlékezett is Szindbádra abból az időből, midőn még nem volt *deres a haja, és széles a válla (...)*”. (SZ. 23–24).

A részlet a magatartás stílusváltozója alapján választékos, az idő stílusváltozója szerint – legalábbis a mai olvasó szempontjából – enyhén régies, illetve kifejezetten irodalmi jellegű. Ez a stílustulajdonítás részint szerkezeti, részint lexikai összetevőkön alapul. A szerkezeti összetevők közül a **paralelizmus** mint a

szövegrészt (és tulajdonképpen az egész szöveget) meghatározó jellemző emelendő ki. Szemantikai szinten ez a kettősség, a paralelizmus mindenekelőtt a múlt és a jelen, az ifjúság és az öregség, az egykori utazás és a jelenbeli (az elbeszélte idő jelene szerinti) utazás viszonyát jelenti. Közvetlenül, azaz explicitán, a megnevezés szintjén a paralelizmus az utazás (az úton való haladás) és a folyó haladásának az összejátszatásában jelentkezik a legszembetűnőbben. A párhuzamosság, amely egyszerre azonosság és különbözőség (ellentét), ide-oda játéka elbizonytalanítja, képlékennyé, „össze-folyóvá” teszi a jelentéstartományokat, a két utazás fogalmi keretét. Például nemigen dönthető el, hogy ki, mi kit és mit követ? A folyó, a hideg habok követik a szánt (vö. *versenyt utaznak a szánjával a folyó és a hideg habok*) vagy éppen ellenkezőleg: a szán követi a folyót (*a háromlovas szánt, amely órákon, mérföldeken át követte a folyó futását*)?

A párhuzamosság, a kettősséget létrehozó ismétlődés sajátos típusa az idézett részletben a keret is, az ismétlésalakzat chiasztikus formájával: *széles vállú, deresedő férfiú lett – nem volt deres a haja, és széles a válla*. Az erősen retorizált jellegű, paraleliztikus szerkesztettséghez sorolhatjuk a kettős halmozásokat is: *széles vállú, deresedő; vasúti kocsiban, végül szánon; az öles hóval borított országúton, a széles fennsík; hóval borított, befagyott; fagyosan, frissen; a folyó és a hideg habok; elsuhanó fák és háztetők; lóháton vagy kocsin; deres a haja, és széles a válla*.

Azonban a fentiekén kívül az „irodalmisság”-nak – a választékos, értéktelítő, enyhén régies (archaizáló) stílusjelleggel szintén összefüggő – más nyelvi összetevői is említésre érdemesek: a névadás (*Szindbád*), az alliterációk (*csengők csörögtek; borított, befagyott; fagyosan, frissen; néma, néptelen; folyó futását*) és a zeneiség más elemei (*Tam-tam-tam, mondták a csengők*), bizonyos jellegzetes, jellemző módon a szépirodalmi jellegű szöveghez kapcsolódó lexikai elemek (*az ezeregyéjszaka tündérmeséit; regéit; jégboltozat*); a stilisztikai értelemben is összetett, ugyanakkor artisztikusan szerkesztett, azaz arányosan hierarchikus, alá- és mellérendelő viszonyokat is magukban foglaló mondatok (például: „Oldalt, az országút mentén a Poprád folyó húzódott mély partok között, mint egy másik országút, amelyen lányomaikat hagyják a nyulak és rókák és egyéb vándorlók; Télen meg kell elégedni a láthatatlan halakkal, amelyek a folyó jégboltozata alatt véle együtt utaznak, és néha-néha léket találván, kipillantanak.”). Itt említendő a Krúdy prózájára különösen jellemző nyelvi képek is (vö. pl. Kemény

1974, 1993), amelyek közül itt főként a megszemélyesítéseknek van nagy szerepe: *mondták a csengők* (amely a konvencionális *szóltak a csengők* megújítása; vö. Kövecses 2005: 59–68) *versenyt utaznak a szárnyával a folyó és a hideg habok*; *Egyik-másik öreg pisztráng tán emlékezett is Szindbádra...*

Az (1)-gyel ellentétben a következő, (2) szövegrészletre a stílus szempontjából a közömbös tartományok dominanciája jellemző, a magatartás, a helyzet, az idő és az érték változója szerint is, a hagyományozott, intézményes nyelvváltozatok közül pedig a sztenderd megformálásbeli sajátosságai jelennek meg, vagyis ez a **második réteget** példázza:

(2) „A mulatság nyomban kezdetét vette, amikor az igazgató másodszer tapsolt. Fritz valamely indulót kezdett füttyülni, és a leányok tánclépésben kergetőztek a szobában. Amikor a termet körülfutották, egyenként a szárnyas, két lábon álló létrához szaladtak, és gyorsan felkapaszkodtak a létra tetejére, hogy a másik oldalon ismét leszálljanak.

– Nézze – dörmögte az algimnáziumi igazgató –, egyiken sincs ám nadrág...

A leánykák ügyetlenül, sikongatva, nevetve másztak föl és le a létrán. Ferenc gyakran nyitva felejtette a száját, amint a magasba meredt, az igazgató pedig állandóan döfködte a könyökével Szindbád oldalát. A fehér szoknyácskák, térdecskék, combocskák sejtelmesen villogtak a létra magasságában... Szindbád csak akkor, egyetlenegyszer nézett erősen a magasba, midőn Annára, a teli keblű, nevetgélő Annára került a létramászás sora. Akkor elpirulva a magasba nézett, és a gömbölyű térdek, amelyeket látott, erősen hullámszásba hozták a vérért.

A leánykák után néhány fekete ruhás asszonyság is nekiindult a létrának, de az igazgató akkor már karon fogta Szindbádot.

– Ők is produkálni akarják magukat az idegen úr előtt – mondta. – Fözze le őket. Hagyjuk itt őket!” (SZ. 36).

A (2)-ből hiányzik az a szerkezeti retorizáltság, amelyet az (1)-ben láthattunk. Előfordulnak ugyan kettős, hármas halmozások, de ezek önmagukban nem teszik retorizálttá a szövegrészt. Ugyancsak nincsenek jelen az „irodalmisság”-nak más, fent az (1) vizsgálatában bemutatott nyelvi összetevői, így a stílustulajdonításban szerepet kapó alakzatok, nyelvi képek. A lexikai elemek is közömbösek, illetve a sztenderd, sőt esetenként a városi népnyelv tartományához tartoznak: *produkálni, fözze le*. A mondat szerkezetek stilisztikai értelemben

többnyire egyszerűek, átlagos hosszúságúak, tehát ezekkel a sajátosságaikkal a közömbös tartományokra mutatnak.

A harmadik stílusréteget meghatározó irónia a *Szindbád, a hajós* című novellában egyfelől szaliens módon megjelenik egyes kisebb szövegegységekben, azaz a mikrostruktúra vagy mezostruktúra szintjén, másfelől a szöveg két nagy egységének a befogadói egymásra vetítése, vonatkoztatása által. Nézzünk először két példát az első esetre, amikor is kisebb szövegegységben jelenik meg az irónia. A (3)-ban egy mondaton belül érvényesül az irónia, amely a régiség eltűléséből, röviden szólva a „történelmiség átértékelés”-éből adódik:

(3) „Két színültig megrakott ágy állott a csúcsíves toronyszobában, és az ágyakból olyan dohos szag ömlött ki, mintha Rákóczi Ferenc lett volna az utolsó vendég, aki bujdosásában a Krakkói kalapnál megszállott” (SZ. 26).

A (4)-ben néhány egymást követő bekezdés jelentésszerkezetében alakul ki az irónia. Az elbeszélésben szereplő határszéli, Isten háta mögötti kisvároska Krakkói kalaphoz címzett fogadójában a múlt év (az elmúlt évek?) legnagyobb eseménye alföldi tanítók idevezető turistaútja, látogatása lehetett. A fogadás értékelői nézőpontját ez az esemény határozza meg, és ez a nézőpont Szindbád saját magáról alkotott képével, a múltat újraélni akaró, romantikus „időutazás”-szándékával találkozáva ironikus szituációt hoz létre.

(4) „– Tisztelt Szindbád úr – mondta az öreg fogadós, miután a hatalmas termetű zöld cserépkályha előtt foglalatoskodó, ráncos szoknyás tót cselédleányra egy jóságos pillantást vetett –, a Krakkói kalapnál megtalál mindent, amit szeme, szája akar. A múlt évben jártak erre utazók, turisták voltak és alföldi tanítók, a Krakkói kalappal nagyon meg voltak elégedve.

Szindbád az ablaknál állott, és szórakozottan, elgondolkozva nézegette az előtte elterülő piacteret. Igen, erre járt az algimnáziumba, rövidszárú csizmácskái itt kopogtak a kivájt köveken, és a toronyban, ahol harangozott, bizonyára megtalálná a nevét valamelyik korhadt gerendán vagy a mennyezeten: Szindbád, a hajós... Szinte kedve lett volna a toronyba felmenni.

A tót cselédleány a kályhával elvégezvén dolgát, alázatos csókot nyomott a vendég kezére, és havas, sáros csizmájával kikopogott a szobából. Szindbád kedvetlenül, kezét, amelyet előbb a leány megcsókolt, kabátjához dörzsölve, nézett utána, a Krakkói kalap érdemes gazdjára az utazótáskát tologatta a falhoz, mintha nem talált volna számára elég helyet a nagy szobában.

– Urasága nem tanító? – kérdezte hirtelen.

– Nem – felelt Szindbád, és önkéntelenül végignézett a ruháján” (SZ. 28).

A lineáris, de visszacsatoló értelmezésben a szöveg két nagy egységének a befogadói egymásra vetítése a stílustulajdonításban szintén az iróniához vezet. A múltnak ugyanis két, lényegileg eltérő nézőpontja, két „értékelési centrum”-a határozza meg ezeket a részeket, és ezek inkompatibilitása hozza létre az iróniát. Az első részben az újra átélni, szó szerint megeleveníteni kívánt múlt „romantikus”-an idealizáló módon jelenik meg, ezzel szemben a második részben, a már reálisan „megvalósult” múlt kiábrándító, mert végtelenül kicsinyes, hétköznapias, sőt már-már lealacsonyítóan triviális. Az első és a második egység néhány példájával mutatom be az újraélni remélt (5), (7) (9) és a „megvalósult” múlt (6), (8), (10) viszonyát, vagyis az ebből a viszonyból létrejövő iróniát. A példákban konkrét, bár bővíthető-variálható szempontokat érvényesítek:

SZEMÉLYEK

(5) [Diáktársak: hősök] „Szindbád – akinek ez az álneve még abból az időből eredt, midőn az algimnázium növendékei az ezeregyéjszaka tündérmeséit olvassgatták, és *maguknak hősoket választottak a rege alakjaiból...*” (SZ. 23).

(6) [Diáktárs: emlékezetben sem maradó] „Az orvosról csakhamar kiderült, hogy hajdani iskolatársa volt az algimnáziumban; Fritznek hívták. *Szindbád többre nem tudott emlékezni*, bár az orvos mindenféle kalandokat, nagyszerű jeleneteket emlegetett a múltból” (SZ. 30).

(7) [Lubomirski herceg: az igazi] „Szindbád most már emlékezett, hogy huszonöt esztendő előtt gyakran találkozott a széles bajuszú és buzogányt tartó *férfiúval képeken és kőbe vésetten, amint a városkára háromszáz esztendő elmúltával is vigyáz* a templomban, a városházán és a postaépületben, ahol még megvan a lovak istállója, amelyeket a szán elé fogtak, hogy tovább röpiések a gránic felé az utazót” (SZ. 27).

(8) [Lubomirski herceg: az alteregó, a faluról idekerült fogadós] „Szindbád magában csak annyit konstatált, hogy az öreg fogadós fehér hajával, élénk, figyelő kerek szemével és lecsüngő széles bajuszával olyanforma, amilyen a háromszáz év előtti Lubomirski lehetett öregember korában – pedig, mint kiderült, az öreg fogadós születésére nézve nem is volt idevalósi, faluról költözött be a Krakkói kalapba” (SZ. 27).

HELYSZÍN(EK)

(9) [Tánciskola] „Szindbád, az ezeregyéjszakabeli hajós történetünk előtt körülbelül huszonöt esztendővel kis diák volt a határszéli algimnáziumban, a Kárpát alatt, valamint a legjobb valcer-táncos a városka tánciskolájában. A mohos zszindelytetők alatt, ahol az algimnázium meghúzódott, Szindbád semmiféle nevezetes emléket nem hagyott maga után, a névalírásán kívül a torony falán; ellenben a *tánciskolában, táncos leányok és fiúk között, Szindbád emléke sokáig kedves emlékezetben maradt, amint a következőkből majd kiderül*” (SZ. 23).

(10) „A mi kis tánciskolánk *nyomába sem léphet a legkisebb pesti mulatságnak*. De uram, gondoljuk meg, hogy a Kárpátok között vagyunk, közel a határszélhez, a legkisebbnek is örülnünk kell... A tánciskola – hamisan hunyorított ekkor a direktor – nálunk *az, ami Rimaszombatban az Eldorádó-kert volt*. Beszéltem már neked az Eldorádó-kertről, Fritz?” (SZ. 32).

Az egész szöveget meghatározó kettősséget, az iróniát jelzi, „összegzi” Szindbád talányos kacaja az elbeszélés végén. A szöveg legutolsó mondata ugyanis ez: „Szindbád egyszerre megállott, és hosszasan, édesdeden felkacagott”. A romantikus-regényes vagy éppen szürkén hétköznapi alakok, helyzetek és életszemlélet ironikus megjelenítése egyébként igen gyakran jelen van Krúdy írásaiban. Ezt a sajátosságot emeli ki Márai Sándor (1992: 295–296) is, amikor Krúdy írásainak német fordításáról szólva a következőket mondja: „Az idegen nyelv perspektívájában kitetszik, hogy éppen azt nem lehet lefordítani, ami Krúdy írásaiban jellegzetes: a paródiát. Ahogyan ez a nagy író – mindenről és mindenkiről – örökké parodisztikusan beszélt. Ahogyan az író feltételezte az olvasó cinkosságát, azt, hogy együtt röhögnek, író és olvasó, mindazon, amit az író férfiakról és nőkről mond, és azon is, ahogy mondja (...) Amikor Krúdy hősei és hősnői sóhajtoznak, szemüket forgatják, fennkölteket vagy érzelmeseket mondanak, az író feltételezi, hogy az olvasó tudja: mindez csak paródiája a valóságnak. És ez a varázsos Krúdy írásaiban, magyarul. De az idegen olvasó mindezt valóságosnak, igazinak kell olvassa (...) és akkor visszajára fordul az egész.”

A továbbiakban még néhány rövid, már más Szindbád-novellákból vett példával mutatom be a három stílusréteg megjelenését, illetve vázlatosan szerepét a szövegek stílusstruktúrájában és a jelentésképzésben. A (11) példa a *Szindbád második útja* című novellából származik. A bevezető bekezdések megfor-

máltságában a választékos, értéktelítő, enyhén régies (archaizáló) és kifejezetten szépirodalmi tartományok a meghatározók:

(11) „– Szindbád, Szindbád! – mondta a Hang egy éjszakán.– Voltál-e már azon a helyen, ahol a temető a hegyoldalban van, és a temetőben valaki fekszik, akinek azt ígérted, hogy sohasem hagyod el?”

Szindbád az álomtalan álomból felébredve, megdörzsölte a szemét, és nyomban tudta, hogy kire céloz a múltból jövő hang. Szindbád ugyanis elérkezett életének ahhoz a korszakához, amidőn körülbelül már mindent megpróbált, ami az életben kellemes vagy kellemetlen. Vitorlázott a messzi tengereken, és érintett ismeretlen szigetszágokat...

Volt gazdag, és volt szegény. Szeretett hajadonokat és érett asszonyokat. A legjobb borból ivott, és fillér nélkül is ódöngött. Volt hódítóan egészséges, és volt beteg és szomorú. A haja egyszerre fehéredni kezdett, és akkor bölcs lett Szindbád. De midőn a legbölcsebb volt, akkor is szeretett nagyokat kurjantani éjjel a borosasztalnál, a tánczene hangjainál. Látott halált, látott születést, esküvőt, házasságtörést és gyilkosságot az erdőben. Egyszer sírt is, pénz miatt véres könnyet sírt, és titokban segítette a szegényeken. Imádkozott elhagyott kis templomban, és orvgyilkosságot forgatott a fejében ellensége ellen. Majd becsületes, nyílt és bátor volt, mint egy középkori lovag. Majd okos volt, mint a kígyó, és mámoros álmokat próbált fejtegetni a másnapon. Voltak barátai: gögös nagyurak és bujdosó pénzhamisítók. Egyszer nőrabló volt, máskor otthon ülő családapa. Verekedett verekedőkkel, másnap gyáván meghunyászkodott” (SZ. 37).

A (11) – az (1)-hez hasonlóan – feltűnően retorizált szerkezetű. A szövegrész fő szerkezeti elve az ellentét, amely különböző alakzatokban jelenik meg. Például oximoront alkotó, jelzős szerkezetű figura etymologicában: *álomtalan álomból*, az antitézis különböző grammatikai, így mondatrészes-, szó szerkezet- vagy (tag)mondatszintű formáiban: *kellemes vagy kellemetlen; gögös nagyurak és bujdosó pénzhamisítók; Volt gazdag, és volt szegény*; stb. A mondat szerkezetek a hosszúság, az összetettség és a szerkesztettség stilisztikai változójának módja szempontjából is igen hasonlóak, ezt a hasonlatosságot különböző alakzatok, mindenekelőtt a halmazások ismétlése még inkább előtérbe helyezi. Ez a kimunkált(nak ható) szerkesztésmód egyfelől köthető általában a választékos stílushoz, illetve specifikusabban a szépirodalmi stílus bizonyos korszakainak prototipikus formáihoz. Úgyszintén ezekre a stílustartományokra jellemzőek az

olyan lexikai elemek, mint például az *amidőn*, *hajadonokat*, *ődöngött* stb.

A (12)-ben, ugyanennek az elbeszélésnek a záró bekezdéseiben viszont a közömbös tartományok jelennek meg, a magatartás, az idő és az érték változója szerint is, és a sztenderd megformálásbeli sajátosságai dominálnak:

(12) „Újra hajnalodott, és az öreg Szindbád csöndesen ballagott a vasúti állomás felé. Félszemmel a dombra pillantott, ahonnan az akácfák mögül fekete fejfák nézegettek reá. Itt-ott egy fehér márványkő... Egy percig arra gondolt, hogy megkeresi a temetőben Irma sírját. Majd úgy érezte, hogy még mindig nem élt ahhoz eleget, hogy azzal a sírkövel, azzal a sírhalommal szembe tudna nézni.

A hajnali vonattal tehát elutazott.

– Így is, eddig is nagyot áldoztam az emlékének – dörmögte a vasúti kocsiiban” (SZ. 41).

Végezetül, az első stílusréteg bemutatását kiegészítve még néhány, a vizsgált Szindbád-novellákban jellemző módon, azaz gyakran és a stílustulajdonításhoz jelentősebb mértékben hozzájárulva megjelenő nyelvi szerkezetet kívánok bemutatni. Különösen fontos szerepet kapnak e rétegben az **egyedi**, „**költői**” **nyelvi képek** (vö. pl. Máthé 2005), különösen a hasonlatok, metaforák, megszemélyesítések (vö. pl. Kemény 1974, 1993, Pethő 2005: 42–55). A hasonlatok közül idézek csak néhány példát:

(13a) „A völgybe lefelé ereszkedve látta a kéményeket és tűzfalakat, mint megannyi orgonasípokat” (SZ. 26).

(13b) „És a házikók fehér és fekete bárányokhoz hasonlítottak, amelyek a vihar előtt összebújnak” (SZ. 38).

(13c) „(...) törpe, kövér, zömök gyermekekhez hasonló füzek álldogáltak a közelben, a távolban” (SZ. 40).

(13d) „Hegyes, apró betűk, mint megannyi kanárikörmök a borítékon (...)” (SZ. 42).

(13e) „Egy hosszú utcán földszintes házak aludtak sorjában, mint megannyi csöndes, öreg asszonyságok a templom utolsó padsorában” (SZ. 44).

Szintén jellemzőek a három vagy több elemből álló **halmozások** különböző típusai (részletesebben l. Pethő 2004). Itt is csak néhány példát van módom most idézni:

(14a) „*A néma, néptelen, mozdulatlan tájon utazó Szindbádnak (...)*” (SZ. 23).

(14b) „Jött, jött *csendesen, leskelődve, meglapulva és megijedve* minden nesztől, minden hangtól – azon a régi nyári éjszakán” (SZ. 38).

(14c) „(...) látott *születést, esküvőt, házasságtörést és gyilkosságot* az erdőben” (SZ. 37).

(14d) „(...) a háromlábú biliárdasztal felett *dákójára támaszkodva, keccesen, könnyedén és ábrándosan* álldogált” (SZ. 52).

3. Összegzés

A fentiekben újszerű, funkcionális kognitív stilisztikai megközelítésben mutattam be Krúdy Szindbád-novelláinak stílusrétegzettségét. Ez az „első közelítés” itt csupán vázlatos és inkább kezdeményező, mint szintetizáló jellegű. Az azonban a fentiek alapján is kiindulópontnak tekinthető, hogy e novellákban a szociokulturális tényezőket szempontként érvényesítő elemzés szerint három jellegzetes stílusréteg figyelhető meg. Az elsőre a választékos, értéktelítő, enyhén archaikus és a (retorizált) szépirodalmi tartományok együttállása jellemző, a másodikra az általánosságban közömbös jellegüké, illetve a sztenderd, esetenként városi népnyelvi nyelvváltozat, a harmadik réteg meghatározója pedig az ironia. Az ironia mind a választékos, értéktelítő, mind a közömbös megformálásmódot felülírhatja, azaz az ezekhez kapcsolódó kanonikus értékszerkezeteket egyaránt megbonthatja (vö. Tolcsvai 1996: 243).

Fontos hangsúlyozni, hogy az egyes rétegek végső soron együttesen hatnak, hiszen a stílus befogadói feldolgozása, a megértés a kognitív elveknek megfelelően kettős: egyrészt morfológikus, azaz a struktúra összetevőire és azok kapcsolódási módjaira irányul, másrészt holisztikus, tehát a struktúrát egészként, Gestaltként fogja fel. A stílusstruktúra így nem csupán a stíluselemek összefüggésrendszerét jelenti, hanem a maga egészében is hozzájárul a szöveg stílusértelméhez (vö. Tolcsvai 1996: 245–246). Ez azt is jelenti, hogy a nem prototipikusan poétikus részek a stílusstruktúra révén poétikussá válnak, például átmetaforizálódnak – említhető itt példaként az utazás motívuma, a híd-metaphora stb. –, ironikussá színeződnek; stb. Ebben az értelemben válik az egész szöveg poétikussá, és így válik a stílusstruktúra a szövegértelem lényegi alakítójává. Konkrétabban szólva: így, e megformáltság által szembesítenek e szövegek a világban való létezés, az idő, különösképpen az emlékezés összetettségével (vö. Simon 2016: 42–43).

Befejezésül néhány, a kérdéskör további vizsgálatához tartozó feladatra szeretném felhívni a figyelmet. Mindenekelőtt szükséges további Szindbád-novellák bevonása a korpuszba és az egyes stílusrétegek tüzetesebb jellemzése. A további lehetőségek közül most csak néhányat említek: egyes novellák komplex elemzése, egyéb műfajokkal (kisregény, regény) való összevetés, az életmű egyes szakaszainak összehasonlító vizsgálata.

Hivatkozások

- Kemény Gábor 1974. *Krúdy képköltésének alakulása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kemény Gábor 1993. *Képekbe menekülő élet. Krúdy Gyula képköltéséről és a nyelvi kép stilisztikájáról*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Kövecses Zoltán 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex, Budapest.
- Márai Sándor 1992. *Napló. 1958–1967*. Akadémiai Kiadó – Helikon Kiadó, Budapest.
- Máthé Dénes 2005. *A költői kép szemiotikai és irányzati vizsgálata a két világháború közötti magyar költészetben*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- Pethő József 2004. *A halmozás alakzata*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pethő József 2005. *Krúdy-tanulmányok*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Pethő József 2014a. Krúdy Gyula Az útitárs című kisregényének stílusstruktúrájáról. In: Dobi Edit, Domonkosi Ágnes, Pethő József (szerk.): *Stílusról, nyelvről – sokszínűen: Szikszainé Nagy Irma hetvenedik születésnapjára*. Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen. 252–266.
- Pethő József 2014b. Szecesszió és biedermeier. A stilizált biedermeier Krúdy novelláiban. In: Fráter Zoltán – Gintli Tibor (szerk.): *Születésnap kalandok*. Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest. 41–49.
- Simon Gábor 2014. *Egy kognitív poétikai rimelmélet megalapozása*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Simon Gábor 2016. *Bevezetés a kognitív lírapoétikába*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Stíluskutató csoport 2016. OTKA-pályázat. (Kézirat)
- Tátrai Szilárd 2008. Irónia. In: Szathmári István (főszerk.): *Alakzatlexikon*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 311–320.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2012. *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2005. *A cognitive theory of style*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2006. Stilisztika. In: Kiefer Ferenc (főszerk.): *Magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 628–652.

Summary

On the Style Structure of Krúdy's Szindbád Short Stories

The aim of this paper is to raise the problem and give an outline of the style structure of Gyula Krúdy's short stories about Szindbád, following the theoretical and methodological basic principles of functional cognitive stylistics. On the basis of the socio-cultural factors of style, it distinguishes three major layers, giving examples and analyses. The characteristics of the first layer are the following: elegant, value-saturated, slightly archaic and predominantly literary. The second layer is characterised by neutral style domains, dominated by forms related to standard language use. These two main layers are supplemented, coloured and may be "overwritten" by irony. The summary, however, emphasises that individual layers, ultimately, make their effect together, since the reader perceives the structure as a whole, as a "Gestalt."